

How Early Medieval Italy was Ruled: Land and Power (208-222) članak je Edwarda M. Schoolmana koji formaciju ranosrednjovjekovne sjeverne i srednje Italije promatra kroz kontinuitete i diskontinuitete s rimskom upravom (institucijama, pravnim praksama i, najjasnije, porezom). Dolaskom Langobarda porez zamjenjuje renta, čime zemljišni posjed postaje glavni izvor prihoda. Moć do uspona komuna u 11. stoljeću pripada onima koji pravo na zemlju mogu potvrditi ili osporiti ispravama i sudskim autoritetom.

U posljednjem članku, *Rulership and Governance of Medieval Bulgaria: Seventh to Fifteenth Centuries* (223-240), Kiril Petkov analizira uspone i padove bugarskih carstava. Prvo Carstvo razvija se po uzoru na Bizant, a opstaje zahvaljujući vojnoj moći. U nedostatku ratnoga plijena elita se okreće međusobnim sukobima, pa u 11. stoljeću Bugarska pada pod bizantsku vlast. Nakon pobune u 12. stoljeću, lokalni magnati Azenovci uspostavljaju Drugo Carstvo. Usprkos povratku imperijalne ideologije, središnja vlast slabi. Početnu ekspanziju ubrzo opet zamjenjuju unutarnji sukobi, koji na kraju dovode do nestanka države.

Zbornik je prije svega prilog potpunijoj povijesti srednjega vijeka. U nastojanju da geografski i tematski prošire pojam srednjovjekovlja, autori su čitateljima pripremili obilje materijala za razmišljanje, ne gubeći pritom iz vida povijesni izvor kao nužnu sastavnicu svakoga istraživanja. Do izražaja katkada dolaze razlike u vrsti i količini sačuvane građe, što kod radova ovolika prostornoga i vremenskoga opsega ipak nije neočekivano. Iz više je razloga Bizant nesumnjivo bolje dokumentiran od Hazarije u istom periodu, dok su pojedini aspekti papinske administracije iz 14. stoljeća možda bolje istraženi od čitave ranosrednjovjekovne bugarske povijesti. Međutim, zbornik je kvalitetom prilično konzistentan. Autori se nisu dali zanijeti njegovim ambicioznim naslovom, niti

su se pokolebali pred ograničenjima koja potencijalno predstavlja format. Stoga nema razloga da svoje mjesto ne nađe u bilješkama sličnih radova, ali i šire, nudeći u kolopletu tema ponešto za svakoga.

Ivan Moškateo

Irena Benyovsky Latin, Zrinka Pešorda Vardić, ur., *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Church*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2024, 334 stranice

Zbornik radova *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Church* okuplja radove prezentirane na istoimenoj četvrtoj trijenalnoj međunarodnoj znanstvenoj konferenciji koja se održala 22. i 23. listopada 2019. u Hrvatskom institutu za povijest. Spomenuta konferencija dio je niza započetog 2010., u kojem su problematizirani različiti aspekti urbane povijesti hrvatskoga srednjovjekovlja. Prva konferencija, naslovljena *Authority and Property*, održana je 2010., a uslijedile su konferencije *Medieval City in Narrative Sources – Reality and/or Fiction?* 2013. te *The City and the Newcomers* 2016. godine. Sva tri prethodna skupa također su rezultirala zbornicima radova na engleskom jeziku.

Radovi u ovom zborniku grupirani su tematski u četiri sekcije u kojima su promatrani različiti aspekti odnosa Crkve i gradova. Prva je sekcija *Ecclesiastical Land Tenure and Urban Property: Church and Community Relations in Medieval Istria and Dalmatia (13th and 14th Centuries)*. Druga je sekcija *Power, Conflict and Ecclesiastical Influence in Urban Dynamics*, a potom slijedi *Religious Orders and Urban Life in Late Medieval Croatia, Slavonia and Dalmatia*. Posljednju sekciju čine radovi okupljeni pod naslovom *Confraternities, Clerics and Civic Order: Religious and Social Dynamics in the Eastern Adriatic (15th-16th Centuries)*.

Uvodni rad prve sekcije pod naslovom „*episcopus locavit atque concessit...in districtu Parentii...*” *Bishops' Land Tenure and Relations between the Bishops and Inhabitants of Poreč in the 13th Century* (33-51) donosi Ana Jenko Kovačić. Na temelju posjedovnih ugovora iz druge polovine 13. stoljeća autorica analizira zemljišne odnose unutar Porečke biskupije smještajući ih u širi društveno-politički kontekst, s posebnim naglaskom na odnose između biskupa i gradske komune. Iscrpnom analizom izvora pokazuje kako su konfliktni odnosi između biskupa i komunalne vlasti obilježili čitavo 13. stoljeće. Unatoč napetostima, biskup je i nakon 1300. godine nastavio s praksom davanja zemljišta u zakup, dok se porez redovito ubirao na blagdan sv. Vida, najčešće u obliku mliječ-nih proizvoda.

Razvojem crkvenih nekretnina u srednjovjekovnom Zadru bavi se Sandra Begonja u radu *Urban Real Estate Owned by Ecclesiastical Institutions in Zadar during the Reign of Louis I. Anjou (1358-1382)* (53-105). Na temelju notarskih i sudskih spisa sačuvanih u Državnom arhivu u Zadru autorica rekonstruira prostornu distribuciju gradskih crkvenih imanja i uloge crkvenih institucija u pravnim poslovima povezanim s gradskim zemljištem u vrijeme Ludovika I. Anžuvinca. Zaključuje da izvori pokazuju znatnu razinu grupiranja posjeda oko samostana i crkava od 10. stoljeća, čiji je kontinuitet očuvan i u kasnijim razdobljima srednjega vijeka, te da su pripadnici zadarskoga plemstva često dokumentirani na vodećim i zastupničkim pozicijama u crkvenim institucijama.

Predrag Marković u poglavlju *Delayed Construction and Expansion: Spatial and Proprietary Relations in Dalmatian Communes and Their Influence on the Genesis and Transformations of Cathedral Complexes* (107-133) istražuje utjecaj vlasničkih odnosa i mehanizme stjecanja i korištenja prostora na primjerima nekoliko dalmatin-

skih katedrala. Autor ocrtava niz onodobnih organizacijskih, tehničkih i financijskih izazova s kojima su bili suočeni sudionici graditeljskih pothvata, a posebno ističe primjer katedrale sv. Anastazije u Zadru, čija kasnija nadogradnja predstavlja odgođenu realizaciju prvotnoga plana gradnje.

Drugu tematsku sekciju otvara poglavlje Ivana Majnarića pod naslovom *Hic dies uite tue ultimus erit: Archbishop Rainer, Nicholas Kačić and Thomas the Archdeacon – Unveiling the Story* (137-150). Autor analizira mehanizme kojima je Toma Arhidakon oblikovao epizodu o smrti biskupa Arnira kroz metodološki koncept *dobar, loš, zao*, a napose i oblikovanje kulta sv. Arnira. Zaključuje da su elementi narativa o Arniru konstruirani u službi pripovijedanja u kojem se odražava piščev svjetonazor, dok je kult biskupa procvao pod utjecajem sekularnih vlasti nekoliko stoljeća poslije.

Analizu konflikta između dvije zajednice u kasnosrednjovjekovnom Zagrebu donosi Bruno Škreblin u radu *Difficult Neighbours in Late Medieval Zagreb: Conflicts between the Two Communities of Zagreb (Gradec and Kaptol) in the 14th and the 15th centuries* (151-184). Na temelju primarnih izvora koje je sakupio Ivan Krstitelj Tkalčić autor pokušava odgovoriti na pitanje treba li srednjovjekovni Zagreb smatrati jednim gradom ili ne. Ostavlja pitanje otvorenim upravo zbog konstantnih konflikata koji stvaraju privid diferencijacije, iako naglašava da je evidentno da su Kaptol i Gradec evoluirali iz istoga središta.

Teoriju središnjih mjesta u istraživanju urbane povijesti prema Andrásu Kubinyiju upotrijebio je Danijel Jelaš u poglavlju *Ecclesiastical Central Functions of Towns and Cities in the Vukovo County and Their Significance for Reconstructing the Late Medieval Urban Network* (185-201). Primjenjujući navedenu teoriju, autor analizira ulogu crkvene funkcije središnjih mjesta u rekonstrukciji urbane mreže kasnoga srednjeg

vijeka u Vukovskoj županiji. Zaključuje rad mogućim modifikacijama teorije da bi bila u potpunosti primjenjiva na atipične slučajeve. Tomislav Matić u radu *Nulla res magis proficiat quam ordinatum rei publicae regimen: John Vitez of Sredna and the Municipal Charter of Beiuș* (203-215) razmatra Ivana Viteza od Sredne, biskupa Oradee, kao osnivača gradova. Istražuje se i potencijalna povezanost povelje iz Beiușa s osnivačkim poveljama zagrebačkih biskupa (Čazma i Ivanić). Autor zaključuje da se u navedenim poveljama odražavaju suprotne tendencije uz nešto manje međusobne sličnosti. Na kraju članka nalazi se i latinski prijepis povelje iz Beiușa.

Treća tematska sekcija započinje poglavljem *The Franciscan Monastery as a Component of Medieval Urbanity, Exemplified by Monasteries in Continental Croatia* (219-224) Daniela Patafte. U radu prikazuje aktivnost franjevačkih redovnika na prostoru današnje središnje i istočne Hrvatske. Naposljetku autor zaključuje da je aktivnost u skladu s onodobnim potrebama i suštinom franjevačkoga poziva.

Promjenama u životu redovničkih zajednica u gradovima kasnosrednjovjekovne Slavonije bavi se Marija Karbić u poglavlju *Towns and Monasteries: Changes in the Life of Monastic and Mendicant Communities in the Urban Settlements of Late Medieval Slavonia* (225-232). Riječ je o studiji slučaja – srednjovjekovnoga Zagreba – koji je poslužio kao zanimljiv primjer jer se sastoji od slobodnoga kraljevskoga grada (Gradec) i biskupskoga sjedišta (Kaptol), iz kojih je sačuvano mnogo pisanih izvora. Osim prostornih transfera redovničkih zajednica tijekom srednjega vijeka, autorica naglašava i uloge koje nadilaze spiritualne dimenzije (arbitri u sporovima, samostan kao mjesto autentifikacije).

Tomislav Galović u poglavlju *City and Friary – The City of Krk and Its Franciscan Friary in the Middle Ages – Monasterium et conven-*

tus Sancti Francisci fratrum minorum de Vegla (233-273) na temelju sačuvane arhivske građe i dostupne sekundarne literature želi naglasiti važnost franjevaca i njihove opatije u životu srednjovjekovnoga Krka. Prikazuje začetke krčke franjevačke zajednice, ali i ocrtava njezinu poziciju kroz prizmu povijesti umjetnosti i arhitekture uz fokus na odnos grada i opatije te ulogu Frankapana. Zaključuje da je franjevačka zajednica imala vitalnu ulogu u duhovnom životu, a izvori dokazuju veliku povezanost redovnika i stanovnika otoka, što se reflektira i u aktivnostima Bratovštine sv. Franje.

Četvrta sekcija započinje poglavljem Zdenke Janeković Römer pod naslovom *Religious Spirituality in Dubrovnik's Confraternities during the Middle and Early Modern Ages* (277-292). Autorica prikazuje značaj i ulogu dubrovačkih bratovština u srednjem i ranom novom vijeku. Ističe njihovu solidarnost, karitativnost i duhovnost te transformaciju koju te laičke udruge doživljavaju nakon Tridentskoga koncila (promjene u karakteru pobožnosti i strukturi bratovština). Bratovštinama se bavi i Zrinka Pešorda Vardić u poglavlju *Lay Confraternities and Civic Order in the Eastern Adriatic: Examples from Zadar, Trogir, and Dubrovnik* (293-313). Analizom zadarske, trogirске i dubrovačke bratovštine (sv. Jakova, Sv. Duha i sv. Antuna) autorica nastoji utvrditi u kolikoj su mjeri ta udruženja bila zaslužna za održavanje društvene i političke ravnoteže u gradovima s naglaskom na prirodu njihovih odnosa s vlastima. Zaključuje da su promatrane bratovštine ključni akteri duhovnoga i političkoga života na istočnojadranskom prostoru u (kasnom) srednjem vijeku, pri čemu ističe da su zadarska i trogirska bratovština bile u većoj mjeri podložne vanjskoj kontroli od one u Dubrovniku.

Posljednje poglavlje u zborniku, *Clerics and Ecclesiastical Institutions in the Daily Lives of Laypeople in Split: Contacts, Cooperations, and Conflicts* (Late 15th–Early 16th

Centuries), napisala je Lena Sadovski (315-334). Na temelju statističke obrade notar-skih knjiga iz Državnoga arhiva u Zadru te mikrohistorijske analize statuta i provizija autorica istražuje uloge klera u svakodne-vici Splita krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Zaključuje da su klerici u izvorima najčešće zabilježeni kao zastupnici crkvenih institucija i prokuratora, dok se kroz mikrohistorijsku analizu istaknula splitska obitelj Augubios, koja je ostvarila brojne kontakte usprkos konfliktnim situacijama s crkvenim institucijama.

Zbornik radova vrijedan je doprinos našem poznavanju uloge Crkve u gradu tijekom srednjega, ali i ranoga novog vijeka. Odlikuje ga pažnja usmjerena prema lokalnim posebnostima i izrazito interdisciplinarni karakter. Istraživači su primijenili niz metodoloških pristupa u istraživanju prostornih i društvenih odnosa te uloge redovničkih i laičkih zajednica. Stoga ovo djelo može biti veoma poticajno za daljnja istraživanja urbane, vjerske i društvene povijesti.

Maja Hučić

Stephen G. Hague, Karen Lipsedge, ur., *At Home in the Eighteenth Century: Interrogating Domestic Space*, New York: Routledge, 2022, 379 stranica

Knjiga pod uredničkom paskom Stephena G. Hagaea i Karen Lipsedge sastoji se od četrnaest poglavlja organiziranih u tri dijela, ako izuzmemo listu ilustracija, predgovor, bilješke o suradnicima, uvod i zaključak koje su napisali urednici, preporuke za daljnja čitanja te indeks. Djelo započinje *Prefaceom* (xiii-xiv), gdje urednici opisuju kako je nastalo ovo djelo, počevši sa znanstvenom konferencijom 2014., preko kasnijih susreta i događaja, da bi se konačno konkretiziralo u knjigu tijekom COVID-19 krize 2020. godine.

Djelo je strukturirano u tri dijela u koja nas uvodi *Introduction*. Prvi dio bavi se organizacijom i aranžiranjem prostora i sadržava četiri priloga. Drugi dio dotiče se novca, vrijednosti i konzumacije te također sadržava četiri priloga različitih autora. Treći i završni dio, opsegom najveći, bavi se različitim perspektivama doma te se sastoji od šest priloga. Djelo zaključuje urednički *Conclusion*. U poglavlju *Introduction* (1-19) urednici knjige postavljaju središnju temu djela: dom 18. stoljeća kao fluidan, višeslojan, transformativni prostor koji se opirao krutim definicijama. Najavljuju multidisciplinarni pristup suradnika koji će u svojim radovima prikazati sintezu faktičkih povijesnih izvora i fiktivnih literarnih reprezentacija.

Prvo poglavlje, *Staging Fictions for Domestic Privacy in Early Eighteenth-century London Households* (21-41), napisala je Paula Humfrey te u njemu na primjeru „smještaj-noga života” Phebe Harrison, rekonstruiranog preko sudskih spisa, tumači kako je u Londonu dugoga 18. stoljeća (1688. – 1815.) postizanje bilo kakve privatnosti zahtijevalo „igranje uloga”, vođenje performativnih javno-privatnih života. Ponajprije zbog nedostatka fizičkih odjeljenja, prenatrpanosti grada, dijeljenja prostora/kreveta te konstantnih provjera zajednice i službenika jer je *zajedničko* bilo konceptualno ispred bilo kakvog *individualnog*. Autorica zaključuje da upravo zato u Londonu oko 1700. nije postojala veća „udomaćena” privatnost kakvom ju danas shvaćamo.

Drugo poglavlje, *Reading Pamela through the Domestic Parlour: Rooms, Social Class, and Gender* (42-57) iz pera urednice knjige, analizira roman Samuela Richardsona *Pamela* (1740.). Pritom koristi njegovu upotrebu *parloura* (sobe za primanje) u romanu kao kritički prostor preko kojega istražuje i preispituje onodobne pretpostavke o društvenoj ulozi žena, rodnim ulogama i statusima u kućanstvu. Prostor i objekti u njemu imaju psihološku, društvenu i nara-